

Un mediu extern de întrebuințare a limbii române : Franța

Adrian CHIRCU
Universitatea «Babeș-Bolyai» din Cluj-Napoca

*«Chaque pays, en Europe comme ailleurs, cherche à défendre sa langue,
voire à la répandre hors de ses frontières.»*
(Louis-Jean Calvet)

În zilele noastre, aproape toate limbile (în număr de aproximativ 5000) care se vorbesc în lume stau sub semnul contactului lingvistic, iar acest fapt este determinat atât de evoluția societății, cât și de tendința de globalizare lingvistică și, implicit, de nevoia de a comunica. Dezvoltarea unei limbi are loc adesea sub influența unui alt mediu lingvistic (sau a altor medii lingvistice externe), căci fără acesta/ acestea limbile ar evolua mai greu. Chiar dacă o comunitate trăiește izolat, ea are nevoie de a comunica cu exteriorul. Prin urmare, limbile nu trăiesc izolate, deoarece nevoia omului de a transmite ceva semenului său a fost întotdeauna situată pe primul plan.¹

Limbile vorbite pe bătrânul continent, dar nu numai, au cunoscut și cunosc influențe datorate contactului lingvistic, contact ce poate fi individual sau colectiv. Deseori, influența cea mai importantă se datorează limbilor vecine, însă nu rare sunt situațiile în care idiomurile intră în contact cu limbi mai îndepărtate. Acolo unde sunt prezente limbi diferite, există și contact lingvistic, iar, adesea, bilingvism. În general, influența cea mai mare o au limbile dominante care se impun sau care contribuie la formarea sau cristalizarea limbilor dominate.

De asemenea, se știe că granițele politice nu coincid niciodată cu granițele lingvistice. Acestea din urmă nu pot fi delimitate cu precizie, căci există zone de trecere în care limbile aflate în contact interferează, creându-se un vocabular ușor hibrid. În acest caz, nu vorbim de limbi dominate și de limbi dominante. Poate fi adusă în discuție problema limbilor frontaliere, dar nu numai. Să luăm, de pildă, cazul limbii române vorbite în Ungaria, în partea dinspre România, unde destul de des apar cuvinte de origine maghiară în limba românilor, dar și invers. Situația este identică și în SUA, în ceea ce privește contactul lingvistic de la frontiera cu Mexicul. În engleza americană, pătrund o serie de elemente lexicale din spaniolă.²

Chiar dacă majoritatea studiilor actuale referitoare la contactul lingvistic au în vedere influența limbii engleze și modul în care sunt asimilate sau nu cuvintele provenind din această limbă, considerăm că este interesant de urmărit și modul în care limbile sunt influențate în mediul lingvistic dominant (iar nu dinspre limba dominantă).

În intervenția noastră, ne vom opri asupra uneia dintre situațiile de bilingvism din mediul francez. E vorba despre starea limbii române în / din Franța. După cum se știe, limba

¹ Marius SALA, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 9, „Contactul dintre limbi există din cele mai vechi timpuri; diferitele colectivități umane au intrat în relație unele cu altele în diverse etape istorice, astfel că acest fenomen a jucat un rol important în evoluția lingvistică. [...] Este un fenomen care se regăsește în toate regiunile globului, căci nicăieri nu s-a putut constata existența unei limbi complet izolate, fără contact cu limbile vecine. Interpenetrarea limbilor poate fi observată peste tot unde coexistă limbi diferite, pe același teritoriu sau pe teritorii învecinate [...], pentru că bilingvismul este un fenomen care atinge majoritatea populației globului.”

² Joseph VENDRYES, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, col. «L'évolution de l'Humanité», Paris, Editions Albin Michel, 1979, p. 308: „L'idéal du développement continu d'un parler, à l'abri de toute influence extérieure, n'est presque jamais réalisé. Bien au contraire, les actions qu'exercent les langues voisines jouent un rôle souvent important dans le développement linguistique.”

franceză a fost secole de-a rândul o limbă dominantă („*principala formă de exces neologic în cultura română*”), însă, în ultimul timp, a pierdut teren în fața limbii engleze („*influența limbii engleze asupra limbii române e atât de puternică și de vizibilă, încât pune în umbră orice altă sursă de împrumuturi lexicale, de calcuri semantice și frazeologice*”).³

Rar se întâmplă ca două limbi să fie dominante, iar influențele să fie reciproce. Limba română n-a împrumutat limbii franceze decât sporadic cuvinte. E vorba mai ales despre cuvinte care apar rar în unele lucrări științifice ori comerciale, însă nu sunt înregistrate în paginile dicționarelor. Rodica Zafiu propunea, la un moment dat, în paginile României literare, să „*verificăm și cum a funcționat mișcarea în sens opus. Mai exact, ce cuvinte românești au intrat în calitate de cuvinte străine, în alte limbi și în alte dicționare.*”⁴

În urmă cu mai bine de o sută de ani, Pompiliu Eliade vorbea despre influența franceză ca despre «*un spectacol al sufletului omenesc care are acces încetul cu încetul la civilizație*»⁵, iar, recent, Henriette Walter observa că limba română are un «*vocabulaire composite et coloré*».⁶ La rândul său, Claude Hagège consideră că «*le prestige de Paris et la quête d'un ressourcement alimentent, surtout depuis la fin du XIXe siècle, un courant francophile, auquel est dû un afflux de mots français et qui n'a cessé de s'affirmer.*»⁷

Istoricii și lingviștii români sau străini s-au oprit, în general, asupra influenței franceze asupra limbii, culturii și civilizației românești în Țările Române și, apoi, în România. Considerăm că trebuie urmărit și modul în care limba română «*trăiește*» în mediul lingvistic francez. Până în 1990, s-a tot discutat despre factorii care au determinat această influență: de la publicarea de cărți sau reviste, traducerile, înființarea de săli de lectură, studiile făcute în străinătate, relațiile politice, culturale și economice cu Franța etc.

Considerăm că, după 1990, perspectiva asupra influenței limbii franceze s-a schimbat și că merită studiat acest aspect mai ales în Franța unde limba română este mult mai mult supusă presiunii limbii franceze. Limba română este studiată în mod organizat în peste 10 universități (nivel licență, Master și Doctorat), ceea ce reprezintă un avantaj, având în vedere că numărul vorbitorilor de română crește. Trebuie amintit aici și rolul major al Ambasadei României sau al Institutului Cultural Român de la Paris care promovează învățarea limbii române prin programele pe care le desfășoară.

În ultimul timp, s-a constatat o creștere semnificativă a numărului francezilor care doresc să învețe limba română. În cele mai multe cazuri, este vorba despre persoane care învață româna fie în mod organizat, fie individual. Multe dintre acestea studiază limba română, pentru că intenționează să lucreze în România pentru o firmă franceză sau pentru că doresc să călătorească în România sau să vină cu burse și consideră că e necesar, atunci când mergi într-o țară, să aibă câteva cunoștințe de limba română. Însă nu sunt puțini nici cei care se dedică studiului aprofundat al limbii, culturii și civilizației românești.

Prin urmare, și francezii pot contribui la promovarea limbii române. Aruncând o privire pe forumurile de pe Internet, am observat că aprecierile francezilor (fără a fi specialiști) în ceea ce privește limba română și învățarea acesteia sunt pozitive. Ne-am permis să facem o selecție și să prezentăm câteva dintre acestea: „*au fur et à mesure que l'on apprend, on peut se rendre compte que c'est une très belle langue et notamment plus facile pour les Latins*”, „*j'avoue que c'est une belle langue, moi je pense que c'est la plus belle*

³ Rodica ZAFIU, *Între franceză și engleză*, <http://www.romlit.ro/www/texte01/sl40/zaf.htm>, p. 1.

⁴ Rodica ZAFIU, *Cuvinte românești – cuvinte străine*, <http://www.romlit.ro/www/texte02s/rl44/zaf.htm>, p. 1.

⁵ p. 7.

⁶ Henriette WALTER, *L'aventure des langues en Occident*, coll. «Le livre de poche», n.º 14000, Paris, Librairie, Générale Française, 1998, p. 150.

⁷ Claude HAGÈGE, *Le souffle de la langue. Voies et destins des parlers d'Europe*, coll. «Poches Odile Jacob», n.º 6, Paris, Editions Odile Jacob, 2000, p. 142.

langue latine”, „*Tu souhaites apprendre le roumain ? Eh bien apprend-le ! Et tu verras par toi même si cela te plaît*”.

Studiile referitoare la plurilingvismul francez, în care este abordată diversitatea lingvistică din Franța, nu menționează limba română ca limbă prezentă în această țară.⁸

Un prim motiv invocat ar putea fi acela că numărul de locutori este destul de redus, fapt remarcat într-o conferință chiar de ambasadorul Franței la București : „*În Franța, voi, românii, ați jucat și continuați să jucați un rol foarte special. Comunitate relativ redusă ca număr, ea s-a implicat deplin și adesea cu mult talent în construcția Franței*”.⁹

Spre deosebire de alte comunități (portugheză, arabă, chineză, chiar și engleză), numărul românilor din Franța nu este foarte mare, însă aceștia se integrează mai repede, pierzând adeseori pulsul românității. Putem sublinia faptul că românii nu trăiesc în comunități compacte, așa cum se întâmplă în cazul altor minorități.

Nu putem generaliza această pierdere a identității, căci situația se poate schimba de la caz la caz. Am întâlnit în timpul șederii noastre (aproape cinci ani de zile) fel de fel de situații : români care-și negau originile, dar și români care mărturiseau ori de câte ori credeau că e necesar că sunt români sau că au origini românești.

Bineînțeles că cei mai mulți alegeau o cale de mijloc, afirmând că sunt români, dar că au adoptat din modelul francez tot ceea ce era benefic și care le permitea apoi să se integreze mai ușor în societatea franceză. Am în vedere aici familiile alcătuite doar din români, iar nu familiile mixte, căci acestea din urmă necesită o altă abordare.

E interesant faptul că, la familiile formate doar din români, am constatat o ușoară pierdere a identității și, implicit, a limbii române. Mergând la școală, copiii nu mai simt nevoia de a vorbi acasă o altă limbă și astfel limba română devine doar o limbă a părinților, nu și a copiilor. La o întrebare adresată de părinți în limba română, copiii răspund cel mai adesea în limba franceză, chiar dacă înțeleg ce sunt întrebați. Avem de-a face fără îndoială cu o alternare de coduri lingvistice.

În familiile mixte, se pare că limba română dispare mai ușor. Dacă nu la prima generație, la a doua cu siguranță. Majoritatea familiilor mixte (franco-române) sunt formate dintr-un soț de origine franceză și o soție de origine română. E interesant faptul că limba maternă (a mamei) nu are de câștigat și cedează locul limbii paterne care se va impune în sânul familiei. Sunt rare situațiile în care tatăl învață limba română pentru a comunica în familie. Ceea ce determină această pierdere este nevoia de integrare în societate și intrarea în cadrul unor cercuri sociale și profesionale formate doar din francezi. Pentru unii români, limba franceză rămâne doar o limbă vehiculară, care facilitează comunicarea.

Într-una din situațiile evocate mai sus, se găsesc și cei care au emigrat din România în Franța după 1990 sau cei care se află doar pentru o perioadă determinată în această țară. E vorba în mare despre patru mari clase sociale:

a) persoane cu studii superioare (medici, ingineri, profesori, artiști etc.) care au imigrat în această țară, nemaivând intenția de a se mai întoarce în România. Am constatat la acestea o rapidă integrare și o dorință de a adopta noul mod trai (à la française). Un atu important l-a constituit și faptul că sunt buni cunoscători ai limbii franceze, învățată temeinic în țară.

b) persoane cu studii medii plecate să lucreze temporar în Franța. La acestea, am observat că integrarea se face mai greu, deoarece nu cunosc foarte bine limba franceză și vorbesc zilnic limba română sau eventual o franceză aproximativă (în cazul acestora, limba română este mai puțin amenințată). Mai ales dacă este vorba de un serviciu în care sunt și alți

⁸ Vezi, de exemplu, Bernard CERQUIGLINI (dir.), *Les langues de France*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, 440 p.

⁹ Philippe ETIENNE, *Acești români care au făcut Franța*, col. «Conferințele Academiei Române/ Ciclul Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor», București, Editura Academiei Române, 2004, p. 6.

vorbitori de limba română (cum e cazul constructorilor sau al agriculturilor). O bună parte provin din Maramureș ;

c) studenți care urmează cursurile unor facultăți fie că sunt bursieri, fie că sunt pe cont propriu. Aceștia cunosc foarte bine limba franceză și se adaptează ușor la cerințele societății franceze, chiar dacă nu doresc neapărat să se stabilească definitiv în Franța. Același ambasador, Philippe Etienne, se întreba „*Nu este oare o amprentă puternică a românilor din Franța faptul că, după 1990, mii de studenți români au mers să studieze în Franța și au participat la cercetări, în toate domeniile, și în laboratoarele franceze ? Este cunoscut și recunoscut talentul deosebit al studenților români în domeniul științific și informatic.*”¹⁰ ;

d) romii sau «*les gens du voyage*», cum îi numesc francezii. Aceștia nu se integrează deloc. Vorbesc o limbă franceză învățată din auzite (o franceză aproximativă), coruptă, hibridă, cum, de altfel, este și limba română pe care o vorbesc. De fapt, este un amestec de franceză, română și rromani.

Nu negăm faptul că nu există asociații românești în Franța, însă nu toate sunt foarte bine organizate, iar unele dintre acestea nu sunt conduse de români, ci de francezi care cunosc mai bine sau mai puțin bine aspecte referitoare la mediul social din care provin românii sau în care trăiesc aceștia. Comunitățile românești sunt situate în jurul Parisului, a Marsiliei și în partea de est a Franței (Strasbourg, Grenoble, Lyon, Nisa). Despre toți acești români se vorbește puțin, iar informațiile ajung cu greu la oamenii de rând, iar, atunci când ajung, păreri despre români sunt împărțite :

„*Le problème c'est que c'est eux qui ont cassés le marché du travail car ils acceptent vraiment de travailler pour rien et ceci dans tous les domaines... Que ce soit dans le ménage, le bâtiment et en passant par la prostitution ils sont arrivés en France , et ils étaient tellement dans la misère que ils te proposent des tarifs défiant toute concurrence.*”

„*Je connais plein de Roumains et de Roumaines: ceux que je connais font de très bonnes études, sont sûrs d'eux, accomplissent des choses intéressantes et semblent tous obéir à l'adage de: il faut oser dans la vie.*”

În ceea ce privește limba română în / din mediul lingvistic francez, apar cel mai adesea interferențe de ordin lexical și mai rar de ordin fonetic, morfologic sau sintactic. În vorbirea românilor, căci această interferență apare mai ales în limba vorbită, iar nu și în cea scrisă, sunt destul de frecvente enunțuri precum acestea. *Merg până la piață să cumpăr o barchetă de freze. (Merg până la piață să cumpăr o caserolă de căpșuni.), Facem o baladă (Facem o plimbare), Avem un rendez-vous la ora 16 (Ne întâlnim la ora 16), Unde ai pus chequierul ?.* Se observă că, folosind în fiecare zi anumite cuvinte, locutorului îi este mai la îndemână să utilizeze un cuvânt francez decât un cuvânt din propria limbă.

Louis-Jean Calvet susține că „*lorsqu'un individu est confronté à deux langues qu'il utilise tour à tour, il arrive qu'elles se mélangent dans son discours et qu'il produise des énoncés «bilingues». Il ne s'agit plus ici d'interférence mais, pourrait-on dire, de collage, du passage en un point du discours d'une langue à l'autre, que l'on appelle mélange de langue (sur l'anglais code mixing) ou alternance codique (sur l'anglais code switching), selon que le changement de langue se produit dans le cours d'une même phrase ou d'une phrase à l'autre.*”¹¹

¹⁰ *Lucr. cit.*, p. 10.

¹¹ Louis-Jean CALVET, *La sociolinguistique*, troisième édition corrigée, col. «Que sais-je ?», nr. 2731, Paris, Presses Universitaires de France, 1998, p. 29.

Dacă în România, limba română vorbită cunoaște o ușoară argotizare, în româna vorbită în Franța putem discuta despre o lejeră jargonizare.¹² Interferențe sintactice se întâlnesc mai ales la copiii bilingvi care trec rapid de la un cod lingvistic la altul.

Astfel o structură dintr-o anumită limbă este trecută în alta : Auzim adesea enunțuri precum : *Copacul a pierdut foile* (în loc de *Au căzut frunzele copacului*) sau *Mi-am pierdut un dinte* (în loc de *Mi-a căzut un dinte*).

Apar și greșeli de limbă care intră în contradicție cu norma. Mai ales la francezii care învață limba română. Poate și pentru că unii dintre cei care predau limba română în străinătate (în cazul nostru în Franța), în cadrul unor asociații, nu au studii filologice. De aici, mici devieri de la normele limbii române și o însușire incorectă a limbii române literare.

Faptele de limbă evidențiate țin cu siguranță de domeniul sociolingvisticii și trebuie avute în vedere atunci când se discută despre limba română în lume. Unele dintre observațiile noastre au caracter general și ele pot fi valabile și în cazul altor comunități românești, cum este cazul celor din Italia sau Spania. Fără o gestionare atentă a acestor probleme, se poate ajunge nu numai la pierderea identității lingvistice, ci și a celei naționale.

Credem că o analiză adecvată a acestei situații de bilingvism și o colaborare cu autoritățile franceze ar da roade bune, pentru studierea limbii române. Discuțiile cu românii din Franța sunt interesante și ajută la o analiză atentă a aspectelor legate de bilingvism. Considerăm că trebuie susținute eforturile institutelor culturale române, dar și a asociațiilor românești din străinătate, în promovarea și păstrarea limbii române.

Franța rămâne fără îndoială „*une terre d'accueil*” unde românii, dacă vor dori, vor putea să-și păstreze identitatea națională și limba. Franța este un teritoriu al multilingvismului care trebuie dezvoltat și îmbogățit. Bernard Boyer, fost ambasador al Franței la București, sublinia foarte bine acest aspect: „*Je crois qu'à présent il est non seulement possible, mais encore nécessaire de s'intégrer en France en gardant l'usage de sa langue d'origine. Et c'est donc le plurilinguisme finalement, qui doit prévaloir aujourd'hui en Europe. Il faut que chacun d'entre nous parle au moins une ou plusieurs langues étrangères.*”¹³

Bibliografie

- BALIBAR, Renée, *Le colinguisme*, coll. «Que sais-je ?», nr. 2796, Paris, Presses Universitaires de France, 1993, 128 p.
- BÂRLEA, Gheorghe, BÂRLEA, Roxana-Magdalena, *Lexicul românesc de origine franceză*, col. «Universitaria», Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2000, 174 p.
- BOTOȘINEANU, Luminița et ali., *Români majoritari / Români minoritari : interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, Iași, Editura Alfa, 2007, 915 p.
- BOYER, Bernard, *Un ambassadeur devant la langue roumaine*, col. «Conferințele Academiei Române/ Ciclul Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor», București, Editura Academiei Române, 2000, 13 p.
- BOYER, Henri, *Introduction à la sociolinguistique*, Paris, Editions Dunod, 2001, 104 p.
- CALVET, Louis-Jean, *L'Europe et ses langues*, Paris, Librairie Plon, 1993, 328 p.
- CALVET, Louis-Jean, *La sociolinguistique*, troisième édition corrigée, coll. «Que sais-je ?», nr. 2731, Paris, Presses Universitaires de France, 1998, 128 p.
- CERQUIGLINI, Bernard (dir.), *Les langues de France*, Paris, Presses Universitaires de France, 2003, 440 p.
- CRAIA, Sultana, *Francofonie și francofilie la români*, București, Editura Demiurg, 1995, 150 p.

¹² Miguel SIGUAN, *L'Europe des langues*, Sprimont, Pierre Mardaga Editeur, 1997, p. 107 : «*Tous les pays d'Europe voient s'intensifier et de se multiplier les plaintes relatives à la détérioration du langage de leurs citoyens. Pauvreté du vocabulaire, présence de plus en plus marquée de vulgarismes et d'anglicismes, syntaxe appauvrie, dialogues réduits à des phrases courtes et stéréotypées. Quant au langage écrit, les plaintes sont encore plus fortes : indifférence pour l'orthographe qui était il n'y a pas si longtemps encore le signe distinctif de la personne cultivée, et incapacité à ordonner les idées dans un texte cohérent.*»

¹³ Bernard BOYER, *Un ambassadeur devant la langue roumaine*, col. «Conferințele Academiei Române/ Ciclul Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor», București, Editura Academiei Române, 2000, p. 12.

- ELIADE, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*, col. «Ideea europeană», București, Fundația Concept & Editura Humanitas, 2000, 411 p.
- ETIENNE, Philippe, *Acești români care au făcut Franța*, col. «Conferințele Academiei Române/ Ciclul Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor», București, Editura Academiei Române, 2004, 11 p.
- GOLDIȘ-POALELUNGI, Ana, *L'influence du français sur le roumain (vocabulaire et syntaxe)*, XLIV, Paris, Publications de l'Université de Dijon & Société Les Belles Lettres, 1973, 472 p.
- HAGÈGE, Claude, *Le souffle de la langue. Voies et destins des parlers d'Europe*, coll. «Poches Odile Jacob», n° 6, Paris, Editions Odile Jacob, 2000, 288 p. + 4 cartes.
- MOREAU, Marie-Louise (coord.), *Sociolinguistique. Les concepts de base*, deuxième édition, Sprimont, Pierre Mardaga Editeur, 1997, 312 p.
- SALA, Marius, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică, 1997, 455 p.
- SALA, Marius, VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, *La langue roumaine face à l'intégration européenne*, http://www.unibuc.ro/ro/la_langue_roumaine_face_agrave18217integration_europenne, [s.a.], pp. 3-11.
- SALA, Marius, VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, *Limbile Europei*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001, 204 p.
- SIGUAN, Miguel, *L'Europe des langues*, Sprimont, Pierre Mardaga Editeur, 1997, 200 p.
- VENDRYES, Joseph, *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, col. «L'évolution de l'Humanité», Paris, Editions Albin Michel, 1979, 444 p.
- VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, *Sociolingvistică și globalizare*, București, Editura Oscar Print, [s.a.], 320 p.
- ZAFIU, Rodica, *Cuvinte românești – cuvinte străine*, <http://www.romlit.ro/www/texte02s/rl44/zaf.htm>, p. 1.
- ZAFIU, Rodica, *Între franceză și engleză*, <http://www.romlit.ro/www/texte01/sl40/zaf.htm>, p. 1.